

Universitätsbibliothek Wuppertal

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvae Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1615

Liber sextus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

urn:nbn:de:hbz:468-1-466

M. ANTONII MVR ETI^A
AD LIBRVM QVINTVM
NATURALIVM SENECAE
QVÆSTIONVM, NOTÆ.

I. **V**ENTVS EST FLVENS AER.] Hanc definitionem non à Stoicis primum prodidam, sed veteram esse ostendit Aristoteles: & certè Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon erroris mendaciq; conuincit.

AD CAP. IIII. 2. QVOMODO IN NOSTRIS CORPORIBVS.] Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem ut populi ludibrio exponeret, eodem propè modo de tonitru & fulminis origine differentem facit.

AD CAP. VI. 3. ANIMALIA IGNE GENERANTVR.] Contra Ouidius,

Nec tu aliud Vestam, quām puram intellige flammam.

Nataque de flammā corpora nulla vides. Sed hac de re vide Aristotelem libro v. de historia animalium, & Plinium capite XXXVI. lib. XI.

AD CAP. VII. 4. NVNC VIRITIM INCIPIMVS ILLOS EXCVTERE.] De his omnibus, que hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro II. à cap. XLV. usque ad cap. L. & scriptorem noctium Atticarum cap. XXII. libri secundi.

AD CAP. XVII. 5. GALLIAM CIVIS.] Galliam Narbonensem: ubi hodieq; & vehementiam & nomen retinet. Cercium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.

L. ANNÆI SENECAE^C
AD LV CILIVM
NATURALIVM QVÆSTIONVM
LIBER SEXTVS.

In quo de terra motu agitur.

CAP.
I.

DOMPEIOS, ¹ celebrem Campaniæ urbem, in quam ab alterâ parte Surrentinum Sabianumque littus, ab alterâ Herculaneum conueniunt, mareque ex aperto conductum ameno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: ² & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam huius malii, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magnâ strage vastauit. Nam & Herculaneum opidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querelâ est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ verò præruptæ passim sine iniuriâ tremuerunt. Adiiciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut caussas excutiamus, & pro-

A & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum vide ri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: vbi tandem metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quò solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi recta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac suū firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus

B morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas recta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitra & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, ineuitabile, auidum, publicè noxiun. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modò ruinis operit, modò in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine ullo vestigio prioris habitus, solum exten ditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiae suæ natura præcipuum, quod

C cùm ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum melapis vñus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me doinus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terratum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest meā quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbiique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauere, quiq; post hunc casum emigrauerunt, negantq; se vñquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistit locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruinâ suâ

D fulta sunt? Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrribus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniæ læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius sollicitat, saepius quædam. Nihil immunc esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex oīaibus rebus humanis velocissima est leuitas, habitoram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut

Achæa, sed omnis soli vitium est, male cohædere, & ex caussis pluribus resolui, & sum- A
mam manere, partibus ruere. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare pro-
misera: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod
& perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valen-
tissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus ex-
cutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum
puta, quod illis subitâ captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus vieti, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quām leuibus caussis
discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensurâ qua-
dam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida,
non magnâ molitione perdenda. Sinc dubio id vnum periculi satis esset, quod tremunt
terræ, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se aestimat, qui fulmina
& motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitatî suæ conscius timere pitui- B
tam. ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem cre-
uimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit
perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius
scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliuia suffocat? Ego exti-
mescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quām solet cursu, plus aquarum
trahens superueniat: cùm quosdam strangulauerit potio, male lapsa per fauces? Quām
stultum est, mare horrere: cùm scias, stillicidiō perite posse? Nullum est maius folia-
tium mortis, quām ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus
terrent, quām quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius,
quām ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius,
quām timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus eie-
cti: cùm mors vbique præstò sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod
non in perniciem generis humani satis valeat? Adeò non debent nos ista confundere, C
tamquam plus in se mali habeant, quām vulgaris mors: vt contrà, cùm sit necessarium
èvitâ exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori
vbicunque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vllâ iacte-
tur iniuriâ: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi im-
ponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam al-
titudinem abducit. Quid porrò? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar,
si rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregiè
Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, cælo cecidisse velim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publi-
cam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere, nec irâ numinum,
aut cælum concurti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæviunt, sed ex D
quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cùm facere videntur iniuriam,
accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vt pote quorum me-
tum ratitas auget. Leuius accidentum familiaria: ex insolito formido est maior. Quare au-
tem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus:
nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius
negligentiae poenas, tamquam nouis territi: cùm illa non sint noua, sed insolita. Quid er-
go? Non religionem incutit mentibus, & quidem publicè, siue deficere sol visus est, siue
luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque imagis illæ
æstæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis or-
bes, & stellæ per diem visæ, subitiisque transcursus ignium, multam post se luceim trahen-
tium? nihil horum sine timore miramur: & cùm timendi sit caussa, nescire; non est tan-
ti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum
animi?

A animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commo-
det, sed impendat.

Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, i v.
quid tanti molem corporis impellat, quid sit illâ valentius, quid tantum onus vi suâ la-
befactet: cur modò tremat, modò luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: &
aliàs interuallum ruinæ suæ diu seruet, aliàs citò comprimat: nunc amnes magnitudi-
nis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calen-
tium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum anteà
montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat.
Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles ex-
tuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accident, digna res est
executi. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque
enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cùm multa habeat futu-
ra usui, quâm quòd hominem magnificentiâ sui detinet; nec mercede, sed miraculo co-
litur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accident hæc: quorum est adeò mihi dul-
cis inspectatio, vt quamvis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, ta-
men tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certè
ad diligentiam adiecerit.

Caussam, quâ terra concutitur, alij in aquâ esse, alij in v.
ignibus, alij in ipsâ terrâ, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his.
Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset.
Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum
parùm exactas esse & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primò
tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus refer-
ri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec conten-
tum exteriori eius conspectu, intropicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum
ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperi. Cum excusatione itaque veteres
audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium

C maximâ atque inuolutissimâ, in quâ etiam cùm multum aëtum erit, omnis tamen ætas
quod agat, inueniet, sed in omni alio negotio, longè semper à perfecto fuere principia.

In aquâ caussam esse, nec ab uno dictum est, nec uno modo. Thales Milesius totam v i.
terram subiecto iudicat huinore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue
magnum mare, siue alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum.
Hac, inquit, vndâ sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his aquis
quas premit. Superuacuum est reddere caussas, propter quas existimat, grauissimam par-
tem mundi non posse spiritu tam tenui fugaciique gestari: non enim nunc de situ terra-
rum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussâ, quibus hic
orbis agitatur, quòd in omni maiore motu eruumpunt ferè noui fontes: sicut in nauigiis
quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abière in latus, aquam sorbeant, quæ in omni one-
re eorum quæ vehit, si immodecè depressa sunt, aut superfunditur, aut certè dextrâ fini-
straque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam
D si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari il-
lam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim na-
uis dimidia iactatur. nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quo-
modo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitur, si id quo vehitur,
agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primùm omnium sæpè tremit terra, & nihil
humoris noui fluxit. Deinde si ex hac caussâ vnda prorumperet, à lateribus terræ cir-
cumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aqua-
rum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad ultimum non tam
exigua fieret quâm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret in-
gens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

Quidam motum ter- v i i.
rarum aquæ imputauere: sed non ex eadem caussâ. Per omne, inquiunt, terram, mul-
ta aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine
adiutorio imbrum magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit:
hinc

hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos A impetus cohibens, & Europam Asiamque disternans, alter Germanos, audam gentem belli, repellens. Adiace nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinae, quam breues? Omnis haec aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illuc quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illuc amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem B riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: quam lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animuim, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obster, quo minus illuc habeatur aliquid etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illuc quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberiū vndis vacant. Quas quis vetat illuc fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, inuasit. Illuc quoque potest accedere ac decedere pelagus

VIII. infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

Non quidem exi-

stimo diu te hæsitarum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus dannis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cum vides emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaiâ mergi, & in Siciliâ rursus transiecto mari effundere amoenissimum fontem Arethusam? Necis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili aestuia inundatio, & hanc esse, à terrâ illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cesar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatiq[ue] proximis regibus, penetrassent. Ad ulteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incola nouerant, nec spirare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbae sunt, & aquæ nec D pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare

IX. tanto impetu possint.

Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili paenè ex caussâ & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi quam apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuq[ue] elisi aeris emicuit. Hic ipse in obvia incurrit, exitum querens, ac diuellit repugnacia: donec per angusta aut naectus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuriâ fecit. Alij in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus

locis

A locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum eatum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cùm diu nutauère, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videimus accidere, quotiens incendio pars ciuitatis laborat, cùm exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido refederunt.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam motus, nec extrinsecus incurrite quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cùm plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim utique magnum sine motu eius, cui hæsit, absconditur) deinde cùm deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cùm cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si verò in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illis sum ex alto pondus eiicit.

B Quidam ignibus quideam assignant hunc tremorem, xi. sed aliter. Nam cùm pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi suâ spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si verò remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videamus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multò magis illum facere credamus, cùm violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat.

Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis au-

C toribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur: deinde ubi iam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primò cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cùm terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in infernâ sede detinetur. Nunc quoque cùm hic motus in Campaniâ fuit, quamvis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet, quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiore aëra agitet, alter inferum?

In hac sententiâ licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid utriusque placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terrâ, quæ modò arida est, modò humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cùm ulteriore locum in quem exeat non habet, retrò fertur, atq; in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta eniçus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem scholâ est, qui hanc partem philosophiae maximè coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eò frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoç quod dico verum est: sed utrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cùm supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes subterrâ recessus: quia eò se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cùm in inferiora peruenit, & eò se quantum poterat ingessit, quod densior, hoc validior est: huic aliis superuenit, cui necessariò congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit.

Idem

Idem è contrario euenit, cùm vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illâc calidi A latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueat, solet mungitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgiliius,

Sub pedibus mugire solum, & inga celſa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: definit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succidunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus comineat, concutitur.

xiv. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nullâ aliâ ratione tremere terram, sed ex aliâ cauſâ, quâm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quâm meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, B & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quâm animam vocauerit, peruum est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat: vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cùm aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quasflante venas suas: nec, vt illi paullò antè dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quamdiu habet exitum, sine iniuriâ labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acrîus fertur, quo angustiûs. Id sine pugnâ non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus ille furit, & huc atque illò circumagit, aliaque deiicit, alia intercidit: cùm tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepit quamvis in obstructa, & quidquid intrauit, vi suâ diducat & dissipet: tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cùm dedit, in ipsam, quâ illum emisit, cauernam fundamento spoliata confidit.

xv. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illâc casus imposuit. Alicubi diduxit, quidquid supernè terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluens retrò abire permitit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram premente reuerberat.

xvi. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atq; aliter in se mersas soueret, quasdam summâ receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cœlestium cœtus, & (vt alia præterea) hic tam propè à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vlo alio scilicet, quâm halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsâ maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus

nibus

Anibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi supersit, ex quâ tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia sufficiendi in tot cælestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terrâ spatia aëris latuus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sèpè moueatur, quod re mobilissimâ plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quâm aëris, & tamen versabile & vagatione gaudens? Sequitur ergo, ut naturam **xvii.** suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cùm illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cùm offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, quâm ille poëta

— pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu B vel casu illata pressâre venientem, tunc impetum morâ querit: & quò plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cùm onus suum sustinere non potuit, vim ruinâ parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quò valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub quâ pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sèpè enim cum terræ motus fuit, si modò pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quaestionum naturalium caussis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur. Maxima ergo caussa est, propter quam terra mo- **xviii.** ueatur, spiritus naturâ citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus C superueniens caussa solicitat, compellitq; & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi crepta discedendi facultas est, & vndique obſtitutur, tunc

— magno cum murmurâ montis

Circum clauſtra fremit,

quæ diu pulsata conuelliit ac iactat: eò acrior, quò cum valentiore morâ luctatus est. Deinde cùm circâ perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maximè impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræmotu raritate factâ, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet ullâ compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomitâ naturâ potentia liber, vtique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus verò inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vincis et carcerē frænet.

DSine dubio poëta hunc voluerant videri carcere, in quo sub terrâ clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. Omnis in fugâ ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quòd corpora quoque nostra non aliter tremunt, quâm si spiritum aliqua caufsa conturbat: cùm timore contractus est, cùm senectute languescit, & venis torpentibus marcat, cùm frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuriâ perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori, cùm aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parùm potens preferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat. Metrodorum Chium ne- **xix.** cessè est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cùm satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quâm præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in RR dolio

dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam le- A
 uiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic spelunca-
 rum sub terrâ pendentium vastitas habet aëra suum; quem simul alias supernè incidunt
 percussit, agitat non aliter, quā illa de quibus paullo antē retuli, inania indito clamore
 xx. sonuerunt. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in causâ esse dixer-
 sunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fie-
 ri, aliquando aquâ, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ
 concava est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris li-
 quidius. Hoc cùm superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet.
 Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modò
 de spiritu dicebamus, de aquâ quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est,
 & capere se desit, aliquò incumbit, & primò viam pondere aperit, deinde impetu. Nec
 enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderatè, aut
 sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si verò cùm iam rapi cœperit, aliquo B
 loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, &
 illam, quâ parte maximè tendit, exagitat. Prætereà aliquando madefacta tellus, liquo-
 re penitus accepto, altius sedit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam
 maximè aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus verò nonnumquam impellit
 vandas, & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas
 intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia:
 terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quā vt possit excludi, & ve-
 hementior, quā vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epi-
 curus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex ipsis esse affirmauerunt,
 corripit: cùm sit arduum, de iis quæ coniecturâ sequenda sunt, aliquid certi promittere.
 Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desit
 posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spi-
 ritus. Fortasse enim aër extrinsecus aliò intrante aëre agitatur. Fortasse aliquâ parte sub- C
 itò decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliquâ parte terræ velut co-
 lumnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus
 impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magnâ
 strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, &
 inde aut iectus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab
 imo in summa usque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse maiorem,
 xxI. quā spiritum. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit co-
 nari, quo nihil est in rerum naturâ potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ
 vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahias, iner-
 tes sunt. Tunc deum impetum sumunt, cùm illas agit flatus: qui potest dissipare ma-
 gna spatia terrarum, & nous montes subrectos extollere; & insulas non antē visas, in
 medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo
 mari enataim, quis dubitat, quin in lucein spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posido- D
 nio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cùm
 terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, quâ in latera nutat na-
 uigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non
 enim sine caussâ tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec suc-
 cutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, nec vibrantur. Res minimè in huiusmodi casu
 noxia, sicut longè perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex alterâ
 parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cùm dissimi-
 les ij motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt. Prius ergo de motu qua-
 tiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehicularum plurium tracta sunt, &
 rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit,
 cùm petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub
 terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac
 sono

Asono in subiacentem caveram cadat, eò vehementius, quò aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tectum cavae vallis. Nec tantum pondere suo abscondi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (ut ita dicam) ceterum quâ continetur, abradit. Deinde longa per æuum diuinatio usque eò infirmat illa, quæ quotidie attruit, ut desinat esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti pondoris decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercutit, non passura consistere, succutit,

— *Et ruere omnia visa repente:*

ut ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo.

Rara terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spibus fertur: qui ubi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis,

ut paullò ante retuli, caussa: si quid apud te prefectura testium turba est. Hanc etiam

BCallisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis clasibus, & imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum

' Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille tristes, per quem descenderat, redditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi

Cipse occurrens terram labefactat. Ideò frequentissimè mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit,

scit illum apud Homerum θυετόν vocari. Spiritum esse huius mali causam,

& ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: utrum pertenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & utrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terrâ suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circave summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illuc spiritum in cauegnis ingentibus concipi. Imò, inquit, 'cei cum frigore inhorruiimus, tre-

Dmor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens qualitat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili caussâ, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu ad apertum ingenti ruinâ soluim est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certè maximâ ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

Cum spiritus xxv.

magnâ vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, saepius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt, hæc nonnumquam adeo concutiuntur, ut ædificia superposita procumbant: nonnum-

RR 2 quam

quam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidunt in illum subter- A
uacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis crede-
re, aiunt, aliquando Oslam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scis-
siam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes
quibus laborabat Thessalia, siccavit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis.
Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit.
Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?)
spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna
multa titubarent. Nunc exiguae partes laborant, nec vñquam per ducenta milliaria mo-
tus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbe, non transcendent Campaniam. Quid
dicam, cùm Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cùm laborauit Ægium, tam propin-
quas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes,
Helicen & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatiuum motum pro-
tendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

xxvi. Poteram ad hoc B
probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui ¹⁰ Ægyptum numquam tre-
muisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concre-
uerit. Tantum enim (¹¹ si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum na-
uis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus
enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens priori-
bus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulerit. Inde pinguis & limosi so-
li est, nec vlla interualla in se habet, sed crevit in solidum arescente limo: quo pressa
erat & sedens structura, cùm partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire po-
terat, cùm solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus ¹² &
Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, ¹³ credula natio, dixerunt non moueri, ¹⁴ auctore Pindaro.
¹⁵ Thucydides ait, anteà quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum C
tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia
quibus denunciata est duarum vrbiuum Helices & Butis euersio, fuere maxime notabili-
lia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia ma-
tri imposita, habeat concavas rupes & saxa peruvia, quæ dent deprehenso aëri redditum.
Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eò tutiores, quò propriùs ad mare acces-
serunt. Falsa haec esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adiice nunc, quòd omnis ora
maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam fami-
llaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur. Tyros & ipsa tam mo-
uetur, quam diluitur. Hæ ferè causæ redduntut, propter quas tremit terra.

xxvii. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio
reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium grege in exanimatum in Pompeianâ re-
gione. Non est quare hoc putes quibus illis timore accidisse. Diximus solere post ma-
gnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in al- D
to latent. At aër ipse qui vel terrarum culpâ, vel pigritiâ, & æternâ nocte torpescit,
gravis haurientibus est: vel corruptus internalum ignium vitio, cùm est longo situ
emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiri-
tum, affert noua genera morborum. Quid, quòd aquæ inutiles pestilentesque in abdito
latent, vt quas huiusmodi usus exerceat, numquain aura liberior verberet? Crassæ itaque,
& graui caligine sempiternaque testæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris
contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quiq[ue] inter illas paludes ia-
cet, cùm emersit, latè vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem peco-
ra sentiunt, in quæ pestilentia incurrire solet, quò audiota sunt: aperto cælo plurimum
vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues verò mollioris naturæ,
quò propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cùm afflatum diri aëris circa
ipsam huinum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exiisset; sed illum co-

pia

A pia aëris sinceri extinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret. **Multa xxviii**
 autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elatae fauces tuulent. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quam ut despectantia & vtrò sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristitiâ loci crevit in vitium, ipsâ ingrauescit morâ: hoc peior, quod segnior. Cùm autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernæ noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxiū. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta cauſis. Breuis aut longa clades est, prout vitia B valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cæli, ventorumque iactatio.

Nam quod aliquot insanis attonitisque similes dis- **xxix.**

currere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publicè terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non despere. Itaque lenissima ferè ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliquâ iacturâ sanitatis expauit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec usquam plura exempla vaticinantium inuehies, quam vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cùm dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum disruptum esse ab imo solum.

Hæc loca, vi quondam & vastâ conuulsâ ruinâ,

(Tantum cui longinqua valet mutare vetustas)

C *Dissiliuisse ferunt, cùm protinus vtraque tellus*
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore diductas, angusto interluit astu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbi fieri gentiumque discidium, cùm pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quotum mira, ut ex toto, vis est. Quamvis enim parsæ sœuiat, mundi tamen viribus sœuit. Sic & Hispanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italiâ Sicilia reiecta est. Ali quando autem plus impetus habent, quæ ex infinito veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisu est per angusta. Quantas res iij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est. **Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æ vnius statuæ, ne xxx.**

D rens fugam, inclusus? Illud verò quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam verò parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiisque composita, terræmotus saepius agitata compegit. **Quod si totos parietes &**
totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æ qualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti danno, quia pressa & quassa quatibat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissâ parte maiore oberrabat.

Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod **xxxii.**
 dubites & hoc ponere. Cùm maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sœuitum est, non potest par illi subsequi aliis, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquæ deinde residui spiritus non

idem possunt, nec illis pugna est: cùm iam viam inuenient, sequanturque ea quâ prima A vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoriâ iudico, ab eruditissimo & grauis-
fimo viro cognitum: fortè enim cùm hoceuenit, lauabatur. vidisse se affirmabat in bal-
neo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab alterâ separari, iterumque committi:
& aquam modò recipi in commissuras, pauiimento recedente, modò, compresso, bullire
& elidi. Eudem audiui narrantem, vidisse se molles materias, molliùs crebriusque tre-
xxxii. mere, quâm naturâ duras. **Hæc**, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas
caussas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert no-
strâ fortiores fieri, quâm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliundè
animo venit robur, quâm à bonis artibus, quâm à contemplatione naturæ. Quem enim
non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & exeret? Quid est cur ego hominem aut
feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula exspectant. Flu-
minibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors pro-
uocanda est, siue nos æquo vastoqué impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exi-
tu: nihil refert quâm in max veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis
petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis
humoris corrupti abundantia, hoc cibus parùm obsequens stomacho, hoc pes leuiter of-
fensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui
contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti,
etiamsi æstus aliquâ perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus
adspicit fulminantis cæli trucein & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes
suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspicit ruptis compagibus
dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem in-
trepidus: & fortasse quò debet cadere, desiliet. Quid ad me, quâm sint magna quibus
pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum,
nec deorum, nec rerum timore vexari, si despiceremus fortunam superuacua promittentem,
leuia minitantein, si volumus tranquillè degere, & ipsis diis de felicitate controuersiam C
facere, anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi petet, siue hostium
gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarū ruina terrarum, siue vasta vis ignium,
vrbes agrosque pari clade complexa, cùm libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo,
quâm exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter.
Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quando-
que faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exitu-
rum tuleris retrò. Rerum natura te, quæ genuit, exspectat, & locus melior actutior. Illâc
non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incen-
dia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus
est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium
par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentibus rogi.
Istud leue est. quid timemus? Graue est. potius semel incidat, quâm semper impendat.
Ego autem perire timeam, cùm terra ante me pereat, cùm ista quatiantur quæ quatunt, D
& in iniuriam nostram non sine suâ veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego
de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus,
quæ in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quâm multa alia aliis locis
mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finein,
cùm sciam me sine fine non esse? immò cùm sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspicio-
rium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis.
Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcit, inquietat ac perdit. Hic
omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogita-
ueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta
dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, re-
fert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futu-
rum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est,
modicum

A modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & sorteum temporis semper alieni, quod annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tuâ? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multâ familiarem: ut si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

M. ANTONII MVR ETI AD LIBRVM SEXTVM B NATURALIVM SENECAE QVÆSTIONVM, NOTÆ.

D CAP. I. i. POMPEIOS.] *Vix ulala res est, de quâ maiore contentione disputationint philosophi, quâ de terræ motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo Meteorologicô, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secundi cap. LXXIX. & deinceps Liber tertius de placitis philosophorum.*

C 2. ET QVIDEM DIEBUS HIBERNIS.] *Aristoteles quidem auctor est, vere & autumno sapientiam terram moueri: & estate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali gener etutam, experientia docuerunt.*

3. SEXCENTARVM OVIUM GREGEM.] *Hoc ex eo contigisse videri potest, quod in terræ motu tertiis ac pestiferi halitus afflantur è terrâ: quorum noxia vis ad pecudes citissime ac facillimè peruenit: ut quæ humi pascantur, neque ferè umquam caput attollant. Sic Homerica pestis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse postea dicturus est.*

D AD CAP. XXI. 4. THERAM ET THERASIAM.] *Locum hunc, qui etiam in vetustis libris mutilus ac depravatus est, ita legendum puto, Inter Theram & Therasiam, hanc nostræ ætatis insulam, &c. Plinius libro quarto: Thera, cum primùm emersit, Calliste dicta: ex eâ auulsa posteà Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadem Hieræ. & in nostro ævo Thia iuxta eandem Hieram nata. Vide eundem cap. LXXXVII. libri secundi.*

AD CAP. XXIII. 5. HELICE BVRISQUE.] *Vocatur & Bura. earum una hiatu terra absorptam, alteram undis obrutam fuisse scribit Strabo libro I. Vide eundem & libro octauo, & Pausaniam in Achaiis, & Plinium cap. XC. libri secundi.*

AD CAP. XXIV. 6. CEV CVM FRIGORE INHORRIMVS.] *Lucretius, Frigus uti nostros penitus cùm venit in artus, cōcūtit, inuitos cogens tremere atq; mouere. 7. THVCYDIDES AIT.] Libro tertio. Athalanta autem insula est in Locris Opuntiis.*

8. IDEM SIDONI ACCIDISSE, POSIDONIO CREDE.] *Hoc ipsum narrat, & auctorem eundem Posidonum laudat Strabo libro I.*

AD CAP. XXV. 9. CVM LABORAVIT AEGIVM.] *Verè & eruditè locum hunc emendauit Pincianus.*

AD CAP. XXVI. 10. AEGYPTVM NUM-
QVAM TREMVISSE TRADVNT.] *Aliam huius rei causam afferit Plinius, cuius haec verba sunt, cap. LXXX. libri secundi: Ideò Galliae & Aegyptus minimè quatuntur, quoniam hic æstatis causa obstat, illic hiemis.*

11. SI HOMERO FIDES EST.] *Hac de re Homeri versus sunt Odyssæ libro IV.*
*Νῦσος ἐπειτά τις έστιν αὐλυκός φέντη πόντῳ,
Αἰγύπτιος θεοπάρειθε. Φάρον δέ εἶ μικλήσκεστο.
Τόσον δύσθοτον τε πανημερίν γλαφυρὸν νῆσον
Ηὔστεν, οὐ λιγὺς δέρει θητηπνίστιν δύπιδεν.*

12. ET DELOS, QVAM VIRGILIVS STARE IVSSIT.] *Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transtulit.*

13. CREDVL A NATIO.] *Plerumque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quā posito verum esse, causas cur ita fiat, inquirunt.*

14. AVCTORE PINDARO.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non existat: sed citatur à Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur:*

*Κένν δὲ προεστα καὶ ἀτερπος.
Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Graciā exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,*

Quinetiam Delon, quamquam est immota, mouebo.

15. THVCYDIDES AIT.] *Libro II. Εἴτι δὲ Δῆλος ἐμινέθη, διλγώ ωρὸ τάτων, ωρότερον δύπω συθέστα, αφ' οὐληνες μέμνηται. Plinius lib. IV. Ipsaque longè clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quæ diu fluctuata, ut proditur, sola motum terræ non sensit ad M. Varronis ætatem. Mucianus prodidit bis concussam.*